

LASZLO Alexandru s-a născut în Cluj. Este profesor de italiană la Colegiul Național „George Barițiu” din Cluj. Doctor în Filologie al Universității „Babeș-Bolyai”. Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

A publicat articole, studii literare, eseuri, polemici și traduceri în reviste culturale din România (București, Cluj, Oradea, Iași, Sibiu, Tîrgu Mureș, Tîrgu Jiu, Brăila, Constanța, Satu Mare), Statele Unite, Israel, Germania și Italia.

Cărți: **A. Literatura română:** 1. *Între Icar și Anteu*, 1996. 2. *Orient Express*, 1999. 3. *Griul și neghina*, 2002. 4. *Criticul literar Nicolae Manolescu*, 2003, 2009). 5. *Vorbind* (cu Gheorghe Grigurcu și Ovidiu Pecican), 2004. 6. *Toate pînzele sus!*, 2005. 7. *Viceversa! Polemici pro și contra lui Paul Goma*, 2008. 8. *Muzeul figurilor de ceară*, 2009. 9. *Viața de zi cu zi*, 2011. 10. *Exerciții de singurătate*, 2012. 11. *Tutti frutti*, 2013. 12. *Uriase lucruri mici*, 2014. 13. *Stări de spirit*, 2018. 14. *Conferințe literare*, 2019. **B. Limba-literatura italiană:** 1. *Dicționar italian-român*, 1999. 2. *Dicționar practic italian-român și român-italian*, 2003. 3. *Dicționar italian-român, român-italian*, 2006, 2016. 4. *Memorator de limba italiană (Gramatică practică)*, 2007, 2015, 2018. 5. *Prin pădurea întunecată. Dialoguri despre Dante* (cu Ovidiu Pecican), 2011, în versiune italiană: *Per la selva oscura. Dante parlato* (con Ovidiu Pecican), 2013. 6. *A revedea stelele. Contribuții la studiul operei lui Dante*, 2013, 2018. 7. *Antologia di letteratura italiana per le scuole*, 2018.

Traduceri: **A. Din franceză în română:** 1. Romain Gary, *Ai toată viața înaintea*, 1993, 2006, 2013. 2. Raymond Queneau, *Zazie în metrou*, 2001, 2004, 2008. 3. Raymond Queneau, *Sîntem mereu prea buni cu femeile*, 2005. 4. Catherine Siguret, *Femei celebre pe divan*, 2009. **B. Din română în italiană:** 1. *Omaggio a Dinu Adamesteanu*, 1996. 2. Laszlo Alexandru-Ovidiu Pecican, *Per la selva oscura. Dante parlato*, 2013. 3. Gelu Hossu, *Il Card. Iuliu Hossu, Spirito della Verità*, 2019. **C. Din italiană în română:** 1. Luigi Accattoli, *Karol Wojtyła – omul sfîrșitului de mileniu*, 1999. 2. Renzo Allegri, *Padre Pio – omul speranței*, 2001, 2002, 2011. 3. Umberto Eco, *A spune cam același lucru. Experiențe de traducere*, 2008. 4. Giovanni Papini, *Dante viu*, 2009. 5. Patrizio Trequatrinini, *Furio*, 2010. 6. Patrizio Trequatrinini, *Șantajul*, 2011. 7. Andrea Tornielli – Domenico Agasso jr., *Sfaturi prietenești de la Papa Francisc. Cuvinte care ne ajută să trăim mai bine*, 2017. 8. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul unu, *Șalul negru*, 2019. 9. Luigi Pirandello, *Nuvele pentru un an*, volumul doi, *Viața goală*, 2019.

Laszlo Alexandru

Cum se inventează un huligan?

Mihail Sebastian, ziarist la *Cuvîntul*

R o t o n d a
CARTIER

Cuprins

Prefață.....	5
1. Considerații preliminare.....	11
2. M. Sebastian și nazismul.....	32
3. M. Sebastian și comunismul.....	42
4. M. Sebastian și fascismul.....	50
5. M. Sebastian și Franța.....	64
6. M. Sebastian și Spania.....	75
7. M. Sebastian și Austria.....	82
8. M. Sebastian și politica internă.....	91
9. M. Sebastian și evreii.....	131
10. M. Sebastian și învățămîntul.....	181
11. Mecanisme ale distorsiunii.....	203
12. Opinii critice.....	221
13. Bibliografie.....	241

1. Considerații preliminare

Valoarea unui scriitor e definită, probabil, de discuțiile pe care personalitatea sa, ideile și scrierile sale le provoacă, în contemporaneitatea lui, precum și după trecerea anilor. Din acest punct de vedere Mihail Sebastian poate fi considerat un nume de frunte al literaturii noastre, prin polemicile încinse pe care le-a generat. Dar, dacă stăm să ne gândim, acestea n-au fost provocate cu deliberare de autor. Ele au izbucnit mai întâi în perioada interbelică, în contextul activității sale pregnante de gazetar, precum și ca autor al unui roman viu controversat, *De două mii de ani...* (apărut în 1934). Aici, transpunându-ne în ficțiune, scriitorul se referea la mentalitatea publică represivă, de izolare treptată a evreilor în corpul social, după Primul Război Mondial, și de pregătire a Holocaustului în România. Era o premieră să pui așa ceva într-o carte, pe vremea aceea, chiar dacă totul era împletit cu povestea artistică, aparent imaginară. Explozia a venit însă de la prefața lui Nae Ionescu, explicit antisemită, de o duritate și o violență a negării drepturilor evreilor, care au șocat. Gândirea hitleristă a lui Nae Ionescu era învelită în argumente „filosofice” și „teologice”, destinate să facă acceptată otrava: Iuda suferă pentru că merită să sufere, el e destinat să sufere, evreii nu l-au recunoscut pe Mesia, ei l-au răstignit pe Isus, așadar merită să fie uciși etc. Cele două mesaje, contradictorii, romanul într-o direcție și prefața extraordinar de brutală, cum rareori s-a scris în cultura noastră, în cealaltă direcție, au dus la un cocteil exploziv. Scandalul s-a întins pe decenii.

Al doilea moment de agitații tectonice, stîrnite de opera lui Mihail Sebastian, a venit după căderea comunismului. În 1996 s-a publicat fascinantul său *Jurnal*, care acoperă a doua jumătate a anilor '30 și prima jumătate a anilor '40. Sintem în preajma și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Cu o sinceritate stupefiantă și cu un simț al tragicului extrem de bine conturat, scriitorul denunță măsurile discriminatorii luate pe rînd, în viața reală, împotriva evreilor: obligația de-a ieși pe stradă, pentru lopătarea zăpezii, impunerea donării de bani și diverse bunuri, la dispoziția regimului militar, predarea schiurilor și a aparatului de radio (a căror posesie devenea suspectă), constrîngerea evreilor din estul României să poarte steaua galbenă cusută la piept, jafurile, violurile, deportările în Transnistria, execuțiile sumare, crimele în masă, tot traiul acesta precar, cu sabia lui Damocles deasupra capului. Povestitorul nu știa dacă ziua următoare nu-i va aduce cumva moartea, sau măcar deportarea. În context, el nota tot mai dezgustat, sau în orice caz dezamăgit, demisiile morale care se înșiruiau fără oprire. Intelectuali reputați, în frunte cu Mircea Eliade, cel mai bun prieten și liderul de generație, făceau pași în spate și se lepădau de evreul Sebastian. Camil Petrescu, inteligentă scilipitoare, dar cu o fire meschină, materialistă, și atîția alții, nume culturale pozitive, ieșeau la suprafața memorialisticii în tonuri deloc flatante.

Jurnalul lui Sebastian a provocat stupeoare, uimire și – am putea spune – o accentuată dobîndire de conștiință. Pentru prima dată răsuna cu asemenea intensitate la noi vocea unui om care trecuse personal prin toate acestea; care povestea cu obiectivitate, echilibru și, uneori, cu ușoară disperare, o gală de atrocități antisemite din istoria recentă a României. E bine să avem în vedere că oamenii de cultură și intelighenția românească nu prea excelează în autocritică. Se practică mai curînd polemica. Și atunci, să auzi mărturia unei victime – pentru că despre asta a fost vorba – a stîrnit întii de toate compasiune la adresa autorului, îndată după

apariția jurnalului său, în anii '90. De la persoana scriitorului, sentimentul s-a extins asupra comunității din care provenea și ale cărei suplicii le-a descris așa de meticulos. În condițiile de libertate a cuvîntului, dezbateră tot mai insistentă, despre zonele ascunse ale trecutului recent, a dus la o *prise de conscience*. Numeroase publicații au repus pe tapet problemele de moralitate socială și de responsabilitate istorică. Asta a grăbit procesul actual, aflat deja într-un stadiu avansat, de asumare critică a istoriei extremiste din cultura și politica românească. Momentul a fost oficializat de cărțile apărute sub egida Președinției. *Raportul final* privind Holocaustul din România a fost elaborat de o prestigioasă comisie de istorici români și străini și-a fost însușit de forurile politice responsabile ale țării. A venit apoi un alt *Raport final*, dedicat analizei comunismului din România. Au fost, toți aceștia, pași consistenți în asumarea unei identități moderne, democratice. Dar *Jurnalul* lui Mihail Sebastian a ajutat, a influențat consistent, la 50 de ani după moartea autorului, o limpezire a apelor în viața publică românească.

După cele două valuri de discuții, care au durat ani în șir, al treilea moment al dezbaterilor intense, febrile, s-a prezentat odată cu apariția cărții semnate de Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian* (Iași, Ed. Polirom, 2009; ediția a doua: 2010; ediția a treia, revăzută și adăugită: 2016). Autoarea – care și-a anticipat volumul prin publicări fragmentare în presa literară, unde s-a și confruntat cu primele critici – propunea o nouă abordare, cu totul surprinzătoare, față de imaginea pe care opinia publică și-o conturase. Aici era pusă în discuție tinerețea scriitorului, o etapă existențială înflorită sub auspiciile unui mentor dubios. Ce ne facem că Nae Ionescu a fost unul dintre ideologii extremismului, unul dintre maeștrii legionarismului? Ziarul *Cuvîntul*, pe care-l conducea, a fost interzis la începutul anului 1934, după ce în decembrie '33 primul-ministru I.G. Duca a fost asasinat de legionari. Regele Carol al II-lea, în confruntările

politice ale momentului, a apreciat – și probabil nu s-a înșelat prea tare – că Nae Ionescu a fost instigatorul acestor descrieri, iar organul său de presă a avut o contribuție ideologică la vărsarea de sânge. Activitatea sa publică a dus la o crimă abominabilă. Iată că intelectualul nu este scutit de responsabilitate juridică și morală, gesturile lui îl pot conduce la pușcărie, tipăriturile sale pot fi suspendate sau interzise.

Care era situația lui Mihail Sebastian? El a fost ziarist angajat la *Cuvîntul*. Iar cotidianul respectiv a fost interzis, pentru că directorul Nae Ionescu a fost considerat mentor al legionarilor. Una și cu una fac două: înseamnă că și Mihail Sebastian a fost legionar. Sau măcar simpatizant activ al extremei drepte. Iar atunci tot ceea ce ne spune în *Jurnalul* său, legat de Holocaust și tragediile suferite de evrei, reprezintă doar o conversiune târzie, după un păcat abominabil, și trebuie luat sub beneficiul îndoielii. Vicisitudinile martorului erau azvîrlite la coș, frământările lui erau devalorizate. Predominantă nu mai era condiția de victimă (în fața unui profesor abuziv, a unor prieteni nesinceri, a unui sistem social și politic antisemit), pe care Mihail Sebastian a trebuit s-o îndure, ci implicarea sa efectivă în desfășurarea evenimentelor. Marta Petreu, cercetînd foarte detaliat presa interbelică, a ajuns la concluzii dintre cele mai neașteptate: publicistul ar fi fost, de fapt, un ucenic al vrăjitorului, complice al călăilor săi, printr-o susținută activitate gazetărească nedemocratică, extremistă, în colaborare cu planurile politice totalitare ale mentorului Nae Ionescu. Vîrtejul trimiterilor bibliografice configura „o carte cu citate multe, înșirate academic unul după altul”¹, pentru a ilustra această ipoteză.

Noua perspectivă, odată lansată pe piața ideilor, a stîrnit confuzie printre cititori, căci ei se confruntau cu două categorii de

¹ Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Iași, Ed. Polirom, 2009, p. 6.

judecăți, asupra aceluiași Mihail Sebastian. Iar imaginile diferite, rezultate în urma interpretărilor succesive, se excludeau reciproc. Potrivit lui Vicu Mîndra, editorul din 1962 al unor Opere alese, „nu încapе îndoială, și acest lucru trebuie precizat cu toată atenția, că, din momentul înfruntării lucide a pericolului fascist, sensul activității lui M. Sebastian este neconținut ascendent”². Totuși Marta Petreu contesta asemenea aprecieri, considerîndu-le doar simple judecăți conjuncturale, menite să înlesnească republicarea, în perioada comunistă, a gazetarului interbelic, și ne asigura hotărîtă că „Sebastian a continuat să privească fascismul cu simpatie, justificîndu-i existența prin cele mai extravagante argumente...”²

O altă exegetă, care s-a exprimat într-o solidă monografie, l-a analizat deja, pe spațiul unui întreg capitol, pe gazetarul M. Sebastian. Entuziasmul Dorinei Grăsoiu poate fi ușor descifrat printre rînduri: „Mai bine de un deceniu, el s-a dovedit nu doar unul dintre gazetarii informați în problemele social-politice ale anilor interbelici, ci și un spirit combativ, lucid, capabil să sesizeze (și, uneori, să anticipeze) gravele evenimente ce au zguduit omenirea. / Articolele zilnice, semnate în *Cuvîntul* și *Rampa*, adevărate acte de atitudine civică, izvorîte dintr-o stringentă nevoie de opinie, de adevăr, abordează franc (deseori, incisiv) probleme de maximă importanță pentru lumea acelor ani: de la cele politice, ce amenințau să ducă la declanșarea unui cataclism universal, la cele economice, sociale, etice, intelectuale, cu un caracter mai mult sau mai puțin local. / Atent, sensibil și receptiv la tot ce ține de traiul cotidian, la faptele mărunte, «diverse», Sebastian investighează, cu mijloacele proprii gazetarului (reportaje, interviuri, comentarii) o vastă arie a vieții românești dintre cele două războaie mondiale. Dușman învederat al ipocriziei, lașității, minciunii, prefăcătoriei, el le demască,

¹ Mihail Sebastian, *Opere alese*, vol. I-II, ediție de Vicu Mîndra, 1962, p. V; citat de M. Petreu, *op. cit.*, p. 253.

² M. Petreu, *ed. cit.*, p. 86.

indiferent de risc (și riscuri au existat) la orice nivel le depășează: individ, instituție sau sistem. O face dintr-un înalt sentiment al moralității scrisului, dar și din conștiința clară că altfel gazetăria nu și-ar găsi nici o justificare, singura ei rațiune rămânând aceea de a căuta «un adevăr» și a exprima «o sinceritate»¹.

Iată că Marta Petreu, examinând aceeași publicistică a lui M. Sebastian (și uitînd să amintească, într-o bibliografie altminteri consistentă, lucrarea celei ce o precedase), ne asigură că lucrurile stau exact pe dos: „Marea cantitate de comentarii politice ocazionale pe care le-a scris arată că pînă la sfîrșitul anului 1933, poate chiar pînă ceva mai tîrziu, pînă la începutul anului 1935, Sebastian a fost – la fel ca mulți colegi de generație – un antipașoptist convins, un antidemocrat pe față (antiliberal înverșunat și permanent, antițărănist convins – în măsura în care ziarul său era antițărănist); la fel, el a fost cuprins de starea «revoluționară» a epocii și a locului; a fost un antihitlerist ingenios [sic! – L.A.], a simpatizat fascismul mussolinian și pe revoluționarii spanioli (fie ei de stînga, ca Francisc Macià, sau de dreapta, ca Franco); a fost un antieuropean rece și, complementar, un înflăcărat adept organicist al autarhiei României”².

O reputată editoare, Cornelia Ștefănescu, insistase pe cantitatea considerabilă a publicisticii lui interbelice, de inclus în viitoare volume (cel puțin 500 de pagini pentru un an) și sublinia importanța acesteia, ce rezidă tocmai în demnitatea și verticalitatea ilustrate permanent de Mihail Sebastian: „În numele acestui intelectual [apolitic – n.n., L.A.] a scris în *Cuvîntul*, începînd din 1932, și la *Rampa*, în 1935, articole vehemente și tenace totodată, ca poziție, împotriva fascismului și a războiului (...). Atitudinea de «intelectual însingurat» adoptată ca notă personală nu l-a de-

¹ Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, București, Editura Minerva, 1986, p. 144.

² M. Petreu, *ed. cit.*, p. 96-97.

terminat să abdice de la perspectiva fundamental democratică a gândirii sale. Ea se găsește exprimată, nu o dată, cu înțelepciune, în luările de poziție împotriva fascismului și a războiului”¹. Aceeași exegetă pune în lumină și calitățile personale pe care le-a regăsit cu bucurie în activitatea gazetarului: „Franchete, luciditate, perspicacitate, onestitate, concretețe, substanțialitate sînt atribute esențiale, corelate între ele în diversitatea contradictorie a realității surprinse de Mihail Sebastian...”².

Cu toate acestea, în recenta sa lucrare, Marta Petreu o contrazicea pe migăloasa comentatoare, acuzînd-o că ar prelungi o mistificare și ne asigură că Sebastian „a scris texte prin care a lovit, din toate puterile, în democrația românească, făcînd în mod obsevicios jocul gardist al lui Nae Ionescu”³.

Cercetătoarea clujeană își întemeia cartea pe identificarea unui moment fundamental de ruptură în conștiința lui Mihail Sebastian, în urma criticilor violente la care a fost supus, începînd cu 1934, pentru publicarea romanului său *De două mii de ani...* Înaintea datei fatidice, Sebastian ar fi fost un jurnalist dezlănțuit, autor de „tablete împielitate”⁴, nociv agent antidemocrat și anti-european. După data cu pricina, „trezit” datorită șocului suferit, el ar fi alunecat pe o linie vag democrată (în lipsă de altceva mai bun), fadă, cu un scris „acum așa de rezonabil, încît chiar plat, chiar olecuță [sic! – L.A.] nesărat”⁵. Totuși ipoteza intra în contradicție cu opinia formulată de Maria Dinescu, autoarea unei precedente monografii pe același subiect: „La Mihail Sebastian nu se poate urmări o evoluție în timp a gândirii și exprimării sale

¹ Mihail Sebastian, *Opere I*, Publicistică. Articole, cronici, eseuri (1926-1928), ediție, prefață, tabel cronologic, note și comentarii de Cornelia Ștefănescu, București, Editura Minerva, 1994, p. XV.

² *Ibid.*, p. XX

³ M. Petreu, *ed. cit.*, p. 122.

⁴ M. Petreu, *ed. cit.*, p. 96.

⁵ M. Petreu, *ed. cit.*, p. 168.

publicistice, valoarea literară și în special valoarea de gândire impunându-se de la primele foiletoane. Recunoști un permanent efort pentru încheierea sistematică a ideilor și o exprimare concisă, de aceea foiletoanele care, de obicei, mor o dată cu paginile citite ale ziarelor, la el rezistă în timp și ne satisfac și astăzi¹. E regretabilă că, în substanțiala bibliografie a cărții Martei Petreu, nici această investigație, din care tocmai am citat, nu a putut fi menționată. Mai ales că, după cum ne asigură fără a clipi autoarea plecată în căutarea Diavolului, pînă la ea însăși „nimeni nu s-a ostenit (...) să-i recitească lui Sebastian toată opera de publicist²”. Poate că realitatea ar fi trebuit mai atent nuanțată.

Pentru a edifica noua imagine, infamantă, a lui Mihail Sebastian, scriitoarea de la *Apostrof* pornea de la confecționarea tendențioasă a „ambalajului”. Probabil că doar specialiștii avizați sînt la curent că în existența *Cuvîntului* s-au succedat mai multe etape (4 noiembrie 1924 – 1 ianuarie 1934; 1 iunie 1937 – 17 aprilie 1938; 14 octombrie 1940 – 24 ianuarie 1941), că publicația a fost condusă de personalități diferite și a cunoscut orientări diverse³. Este adevărat că, în ultima etapă (anii 1940-1941), periodicul a reapărut în calitate de „Organ al Mișcării Legionare”. Dar, mai ales în prima sa perioadă, cea mai glorioasă, sub coordonarea lui Titus Enacovici, iar apoi a lui Nae Ionescu, ziarul a avut o incontestabilă ținută critică, o orientare independentă, de neaservire în fața partidelor politice, așezîndu-se mai curînd în slujba lui Carol al II-lea (dacă luăm în considerare numeroasele fotografii de prima pagină, din anii 1930-1933, dedicate activităților familiei regale). Ambițiile novatoare în cadrul breslei au fost rezumate, de altfel, într-un memorabil studiu de sinteză, de către Mihail Sebastian:

¹ Maria Dinescu, *Mihail Sebastian publicist și romancier*, București, Editura Du Style, 1998, p. 21.

² M. Petreu, *ed. cit.*, p. 216.

³ Vezi Ion Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-2000)*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 135.

„Cuvîntul a descoperit și a impus în presă o «pagină întia», care-i aparține exclusiv. Ziarele românești au fost mereu în marea lor majoritate anonime; scrise de anonimi pentru anonimi. *Cuvîntul* rupea acest anonimat metodic. Nu avea ambiția să fie o gazetă de colportaj general, ci o publicație de gândire, de control, de atitudine. Funcția pe care și-o recunoștea era să-și informeze cetitorii precis, dar în același timp să prezinte această informație sub lumina unei judecăți critice. Din primul moment, își propunea să urmărească în politică și în viața publică faptele semnificative și să le prezinte în ierarhia lor justă. / De aceea, întiul element în gospodăria ziarului era articolul. Prima pagină îi era exclusiv dedicată. Șase articole, toate șase semnate, cu o semnătură ce fixa înainte de orice o răspundere intelectuală – toate șase strinse la un loc.”¹

Pagina finală cuprindea, de obicei, grupajul *Ultima oră*, în care se făcea sinteza celor mai recente știri din politica internă sau externă, telegrame ale agențiilor de presă etc. Interiorul ziarului, la începutul anilor '30, era ocupat cu articole de natură mondenă, știri de senzație (sinucideri, domnișoare răpite de logodnici, cadavre neidentificate cu poza reprodusă alături, omucideri răsunătoare), fapte diverse, ample dezbateri ale proceselor de escrocherie, cu publicarea *in extenso* a cuvîntării procurorilor sau avocaților la tribunal, anunțuri culturale, reportaje despre cinematografia americană și poze ale marilor actrițe etc.

Trebuie subliniat că, în prima sa etapă, *Cuvîntul* și-a păstrat acest caracter eteroclit. Partidele politice erau atacate (poate cu unele slăbiciuni de simpatie pentru Nicolae Iorga), acțiunile casei regale erau mereu popularizate. Rămîne concludent un articol programatic despre poziția gazetei, apărut în 1929 sub semnătura

¹ Mihail Sebastian, *Cuvîntul, de la 4 noiembrie 1924 pînă astăzi*, în *Cuvîntul*, luni, 6 noiembrie 1933, pp. 3-10; aici, citat de la p. 3.